by John O'Donovan, L.L.D., M.R.I.A., barrister at law. Second edition. 7 vol. Dublin, 1856.
6. AnnalaUladh. AnnalaSenait. Annals of Ulster. Annals of Senat; a Chronicle of Irish Affairs from A.D. 431, to A.D. 1540 edited, with a translation and notes by William M. Hennessy, M.R.I.A. (vol. 1), B. Mac Carthy, D.D., M.R.I.A (vol. 2,3) : in 3 vol. Dublin, 1887–1895.
7. A Statute of the fortieth Year of Edward III., enacted in a Parliament held in Kilkenny, A.D. 1367… // Tracts Relating to Ireland Printed for the Irish Archaeological Society. Vol. II. Dublin, 1841. P. 141–298.
8. I. State of Ireland, and Plan for It's Reformation // State Papers published under the Authority of His Majesty's Commission. Vol. 2. Correspondence between the Governments of England and Ireland. 1515–1538. Part III. – 1834.

ПАЗІЦЫЯ ПРАВАСЛАЎНАЙ ЦАРКВЫ РЭЧЫ ПАСПАЛІТАЙ АДНОСНА ПАЛЯВАННЯ НА ВЯДЗЬМАРАК

В. А. Быль

Вялікае княства Літоўскае з'яўлялася арганічнай часткай еўрапейскай раннемадэрнай прасторы, таму наша дзяржава была ўключана ва ўсе значныя агульнаеўрапейскія працэсы, у тым ліку і такія адыёзныя, як паляванне на вядзьмарак. Тым не менш, гэтыя працэсы мелі на землях ВКЛ значныя асаблівасці, што вызначалася як геапалітычным становішчам краіны, так і ўласнай спецыфікай грамадства. Гэта ж можна адзначыць і адносна таго, як працякала паляванне на вядзьмарак у ВКЛ. Адным з важных чыннікаў, што паўплывалі на ведаўскія ўяўленні ва Ўсходняй Еўропе, была праваслаўная царква. Праваслаўная традыцыя з'яўляецца больш старажытнай і першапачаткова – дамінуючай у Вялікім княстве, таму важна зразумець яе ўплыў на свядомасць носьбітаў як вучонай, так і народнай культуры, тым больш, што гэта традыцыя ў значнай меры працягвалася і ўніяцтвам.

З прыняццем хрысціянства ў якасці пануючай рэлігіі Усходняй Рымскай імперыі змаганне з чараўнікамі стала часткай барацьбы з язычніцтвам. У гэткіх умовах у Візантыі адбывалася фарміраванне праваслаўнага кананічнага права, якое ў VI стогоддзі было зведзена ў адзін зборнік – "Номаканон" канстанцінопальскім патрыярхам Іаанам Схаластыкам [1, с. 292, 293]. Гэта сістэма царкоўнага права пасля была запазычана краінамі, дзе панавала "грэчаская вера", у тым ліку Руссю і, пазней, ВКЛ.

Чарадзейства як злачынства аказалася пад увагай пачынаючы з хрышчэння Русі. Юрыдычныя асновы вызначаліся найперш візантыйскім вопытам. У другой палове XI стагоддзя "Номаканон" быў перакладзены для балгарскай царквы і затым распаўсюджаны на Русі. З канца XIII стагоддзі "Номаканоны" ў рускай перапрацоўцы атрымалі

назву “Кормчыя кнігі”. Яны дапаўняліся рашэннямі мясцовых сабораў, нормамі свецкага права [1, с. 293–294].

Царкоўны статут Уладзіміра, які склаўся на працягу к. X – пач. XII стагоддзяў, гаворачы пра падзел кампетэнцыі духоўнай і свецкай судовай улады, ад імя князя Уладзіміра заяўляе: “И аз, съгадав с своими детми, и с всеми князи, и с своими бояры, дал есми те суды церквам Божьим, митрополиту и всем епископом по Руской земли… ведовьство, потвори, чяродеание, волхъвование, зеленничьство, урекание три: бляднею, и зелий, и еретичьством… Тыи вси суды церквам Божьим даны суть законом Божьим, по правилом святых отец христианьскыми цари и князи в всех христианьских людех.” [2, с. 320–321] Як мы бачым, барацьбой з чарадзействам ва ўсіх выглядах занялася царква. Гэты царкоўны статут, па сутнасці, дзейнічаў да сярэдзіны XVI стагоддзя.

У XI – XII стст. з’яўляецца новы дакумент – царкоўны ўстаў Яраслава, які пацвярджае і дапаўняе папярэдні Устаў Уладзіміра. У Яраслававам уставе ёсць артыкул, па якой жанчыну, якая займалася якім-небудзь родам валхвавання, належыла караць, а мітрапаліту заплаціць пені 6 грыўняў. Адно з правіл рускага мітрапаліта Іаана II (1080–1089) тлумачыць, у чым павінна было заключаццп гэта пакаранне: тых, хто займаўся валхваваннем, належыла перш адхіляць ад граху славесным угаворваннем, а калі не паслухаюцца, “яро казнити”, але не да смерці, “ни обрезати сих телесе”. Пад “ярым”, строгім пакараннем, якое не пазбаўляе жыцця і не нявечыць, можна разумець толькі простае цялеснае пакаранне [3].

Паколькі епіскапскім судом без удзелу княскага разбіраліся толькі грахоўныя справы, у якіх не было элементу злачынства крымінальнага [3], то мы бачым, што чарадзея судзілі не за зробленую шкоду – maleficium, а за адхіленне ад праведнага шляху хрысціяніна, да яго ставіліся як да грэшніка, якога можна і трэба вярнуць у царкву.

У “Аповесці мінулых часоў” можна прасачыць эвалюцыю паганскага валхва ў “хрысціянскага” чараўніка. Як бачна з летапісу, старыя багі і духі ўпісаліся ў хрысціянізаваны светапогляд у якасці бесаў: яны жывуць у прорве ці пад зямлёй, баяцца хрысціянскага Бога і сяшчэнных атрыбутаў. Так, у адной з гісторый чараўнік не можа выклікаць духаў, бо на яго кліенце – крыж [4, с. 22].

У сваіх казаннях яшчэ Кірыла Тураўскі, як і іншыя тагачасныя свяціцелі, асуджае розныя віды гадання як грэх. А ў адной з прамоў, у “Слове о книжном почитании и учении” ён выступае супраць гадальных “отреченных книг”: “… Отреченные же книгы се суть: Астрономия, Звездочетья, Сонник, Волховник, Зелейник, Птичи чарове, Колядник, Громник, Метание – в нем лжюще пророчествуют и на святыя лжу

възлагают, - и прочая книгы, ими же беси привабливаючи, беседуют с ними…”[5, с. 447] Названыя кнігі даводзілі розныя спосабы прадказання будучыні па зорам, прыродным з’явам, паводзінам жывёл і інш. Можна заўважыць, што ўжо ў XII стагоддзі побач з традыцыйнай магіяй з’яўляюцца іншаземныя ўплывы, характэрныя для ўсёй Еўропы.

У адрозненне ад магутнай і прыкметнай традыцыі заходняй дэманалогіі, праваслаўная дэманалогія была маргінальнай з'явай. Ні Д'ябал, ні яго адданыя слугі так і не сталі годным прадметам выявы ў рэлігійным мастацтве і літаратуры. Дэманічныя істоты не атрымалі выразнага партрэта ў іканаграфіі. Звычайна яны выступалі як дадатак да выявы святога, у параўнанні з якім павінны былі выглядаць жалюварта [6, с. 115].

У праваслаўнай рэлігійнай літаратуры XVII стагоддзя Д'ябал і яго слугі згадваюцца часта, але твораў, цалкам ім прысвечаных, вельмі мала. Пэўную ўвагу гэтаму пытанню прысвяцілі Пётр Магіла, Іаанікій Галятоўскі, Антоній Радзівілоўскі, Дзмітры Растоўскі і некаторыя іншыя. Некаторыя з аўтараў лічылі, што злачынствы Сатаны асабліва прыкметныя ў XVII стагоддзі з-за войнаў, эпідэмій і агульнага падзення нораваў у грамадстве. Прапаведнікі выкарыстоўвалі гісторыі пра Д'ябла, дэманаў і ведзьмаў як рытарычнае сродак, асабліва калі гаворка ішла аб рэлігійных апанентаў, якім закідалі адносіны з дэманічнай сілай і празмерную веру ў вядзьмарства.

Кідаецца ў вочы абсалютная абыякавасць праваслаўных аўтараў да судоў па справах аб магіі. У адрозненне ад нямецкіх ці французскіх, у праваслаўных дэманалагічныя творах амаль няма прыкладаў з судовай практыкі, як за выключэннем гісторыі пра ведзьму-кухарку ў Пятра Магілы [6, с. 116].

Галоўным аб'ектам атакі прапаведнікаў былі грахі і грэшнікі. Д'ябла часта асацыявалі з грахом, таму, асуджаючы яго, прапаведнікі разам асуджалі грэх. Усіх грэшнікаў аб'яўлялі слугамі Сатаны, у прыватнасці ведзьмаў і ведзьмакоў, хоць апошніх асабліва не вылучалі. Не было неабходнасці распрацоўваць канцэпцыю пагаднення з Д'яблам ці таемных начных сходаў на шабашы, бо лічылася, што ведзьмы разам з іншымі грэшнікамі ўшаноўваюць свайго гаспадара Сатану злымі справамі.

Нягледзячы на адсутнасць такой канцэпцыі ў праваслаўнай традыцыі, крыніцы сведчаць, што частка адукаванай публікі ведала яе заходні варыянт. У асобных тэкстах знаходзім згадкі пра тое, што паміж Д'яблам і чараўніком існавалі спецыфічныя адносіны: што ведзьмы рэгулярна кантактуюць з дэманамі і тыя надзяляюць іх асаблівымі здольнасцямі выклікаць ілюзіі і прадказваць будучыню. Ёсць сведчанні, што ведзьмакі гулялі ролю пасрэднікаў паміж людзьмі і Д'яблам [6, с. 117]. Гэта новая тэндэнцыя з’яўляецца рэакцыяй праваслаўнай царквы на пашырэнне ў

Рэчы Паспалітай антыведаўскіх уяўленняў і разгортвання палявання на вядзьмарак. Такім чынам, заходнія ведаўскія канцэпцыі ў той ці іншай ступені, свядома ці міжволі запазычваюцца і праваслаўнай царквой, прынамсі ў нашай дзяржаве. Гэта не дзіўна, бо праваслаўная царква Рэчы Паспалітай пры ўсёй сваёй кансерватыўнасці не была ізалявана ад еўрапейскай вучонай культуры. Так, у Кіева-Магілянскай акадэміі вывучалі польскую мову і лаціну, што адкрывала яе выпускнікам доступ да здабыткаў лацінскай культуры. Праваслаўныя дзеячы ў свах творах цытуюць тэксты заходніх аўтараў. Так, у творчасці Антонія Радзівілоўскага можна знайсці цытаты і запазычанні з папулярных ва ўсёй Еўропе тэкстаў Іаана Вердэнскага, Іагана Герольта, Іахіма Камерарыуса, Ладавіка Гвіччыардзіні і інш [7, с. 66–70]. Таму відавочна, што праваслаўная царква адчувала значны ўплыў заходняй традыцыі, што яшчэ паглыбілася з прыняццем уніі.

У праваслаўнай традыцыі так і не была выпрацавана ідэя аб небяспецы, якую ведзьмы ўяўляюць для грамадства. Ведзьмам абяцалі суровае пакаранне ў замагільным свеце, але нідзе не згадвалі пра неабходнасць пераследваць іх у гэтым свеце. Параўнальна паблажлівае стаўленне да ведаўства з боку праваслаўнай царквы магло ўплываць на агульны характар судоў аб магіі: у процівагу сваім нямецкім, французскім, швейцарскім і англійскай калегам, праваслаўныя багасловы не цікавіліся чараўніцтвам у прававым кантэксце, не схільныя былі ўмешвацца ў судовыя справы аб чараўніцтве, а галоўнае - не заахвочвалі і не падбухторвалі вернікаў да якіх-небудзь актыўных дзеянняў супраць тых, каго вінавацілі ў вядзьмарстве.

Літаратура

1. Кормчая книга// Энциклопедический словарь. Т. 31. СПб., Брокгауз и Ефрон, 1895. С. 292–294.
2. Церковный Устав св. князя Владимира //Макарий (Булгаков), митрополит Московский и Коломенский. История Русской Церкви. Кн. 2. М., 1995. С.320–321.
3. *Ключевский В.* Русская история. Полный курс лекций. Лекция 15. Интернет-адрес: http://magister.msk.ru/library/history/kluchev/kllec15.htm.
4. Повесть временных лет. СПб., 1996.
5. Слово святаго Кирила о книжном почитании и о учении. // Мельнікаў А.А. Кірыл, епіскап Тураўскі: Жыццё. Спадчына. Светапогляд. Мн., 1997. С.447–448.
6. *Диса К.* Історія з відьмами. Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполітої XVII-XVIII століття. Київ, 2008.
7. *Крекотень В.* Оповідання Антонія Радивиловського. З історії україньскої новелистики XVII ст. Київ, 1983.